

Budeme řešit, kolik důchodců nechat žít v bídě

S ekonomem Danielem Münichem o nebezpečné
pasti stárnutí a neschopnosti českých vlád
něco proti tomu dělat

N

edávno jste napsal na Facebook: „Rád bych upozornil novináře, že na důchodovou reformu je pozdě, pozdě, pozdě.“ Důchodová reforma je bezpochyby pro budoucnost Česka velmi důležitá. Co vás ale vyprovokovalo k tak emotivně podanému prohlášení?

Vyprovokovalo mě čtení komentářů v médiích, kde opakovaně zaznívá naivní otázka, kdy už ta reforma bude navržena a schválena.

Z čeho usuzujete, že nebude?

Zaprvé: z toho, co posledních šest sedm let říkají a nedělají vládní partaje, je zřejmé, že žádnou reformu s velkým R nechtějí. A zadruhé to vyplývá ze samotné logiky problému: v penzijním systému budou chybět peníze už na dnešní padesátníky a pak samozřejmě na ty obrovské skupiny lidí, co půjdou do důchodu po nich. Politici čekají, že se dají chybějící peníze vykouzlit mimo penzijní pojištění, to je však omyl. Žádné kouzlo neexistuje. V letech 2014–2017 jsem byl členem Potůčkovy vládní důchodové komise a už tam bylo jasné, že reforma nebude.

Z čeho to bylo jasné?

Z toho, jak ta komise fungovala, jak jí chybělo politické zadání a politická podpora. Politici nebyli schopni či ochotni té komisi sdělit, kde vidí hranice politicky přijatelných řešení. Snažili jsme se je přesvědčit, aby nám nalajnovali hřiště, na kterém můžeme vymýšlet řešení, tam ale vůbec nebyla ochota.

Proč?

O tom mohu jen spekulovat. Ani jeden premiér v té době, tedy Sobotka a Babiš, si nevzal přípravu důchodové reformy pod sebe, aby zdůraznil její význam. Vždy byla pouze pod ministryněmi práce. Teď je situace ještě horší, protože ministryně a premiér jsou z různých politických stran a válčí spolu.

Z jakých lidí byla složena Potůčková důchodová komise, které jste byl členem? (Vedl ji odborník na sociální politiku, profesor Martin Potůček – pozn. red.)

Byl to mix. Někteří žili v naději, že se bude opravdu dělat reforma a docházeli na jednání komise, aby na tom mohli politicky nebo odborně pracovat. Pak byli lidé, které tam

jen někdo vyslal, a těm věcem moc nerozuměli. Dále zástupci zájmových skupin, kteří v komisi prostě hlídali zájmy například penzijních fondů nebo zaměstnavatelů. Ti chtěli dostávat informace a případně včas zatáhnout – jak se říká – za záchrannou brzdu.

I proto se komisi téměř nic nepodařilo prosadit. Lobbistům se naopak dařilo věci prosazovat mimo komisi. Například penzijní fondy si přes poslanecké návrhy ošetřily pro ně výhodné zákonné úpravy systému státních příspěvků. V podstatě si ještě víc pro dobro vlastního byznysu ukously ze státní dotace, aniž by to prospělo systému jako celku.

Proč nejste členem té současné důchodové komise vedené rektorkou Mendelovy univerzity Danuší Nerudovou?

Už jsem na to neměl dost optimismu. Prostě jsem věděl, že ta práce stejně nikam nepovede a že komise jsou spíše kouřová clona.

Klíčová otázka

Zeptám se ještě jednou: proč si myslíte, že je na reformu pozdě?

Už brzy půjde do důchodu spousta lidí, na které není v systému dostatečně našetřeno. Přitom bude vydělávat a platit odvody výrazně méně lidí než v minulosti. Není tedy kde ty peníze navíc vzít.

O tom už se ale mluví dlouhý čas, to není žádná novinka, ne?

Není. Ty rozpočtové tlaky ale budou zásadní a odehrají se v relativně krátké době. Na změny jsme potřebovali čas a ten už dneska nemáme. Vzhledem ke stárnutí populace nebude dost lidí v produktivním věku, kteří dokážou na vysněné budoucí důchody vydělávat. A jiných možností, kde na ně vzít peníze, moc není. Mohli bychom přinutit pracující, aby odváděli státu výrazně více peněz na důchodových odvodech. Zároveň by se jim muselo říct, že oni sami z těch peněz moc nevidí, protože je dostanou generace lidí, kteří odejdou do penze před nimi. To bude tedy těžko prosaditelné. Co dalšího? Můžeme zvýšit zdanění práce. To je ale už dnes vysoké. Dále můžeme

DANIEL MŮNICH (54)

Přední český odborník na ekonomii trhu práce, sociálního, zdravotního a školského systému. Původně vystudoval silnoproudou elektrotechniku na ČVUT. Po roce 1990 si doplnil vzdělání o studium ekonomie na Karlově univerzitě a studijními pobyty na univerzitách v USA. Nyní působí jako profesor v Centru pro ekonomický výzkum a doktorské studium CERGE-EI při Karlově univerzitě, od roku 2012 řídí známý ekonomický think tank IDEA. V minulosti působil v řadě vládních expertních týmů. Ve volném čase jezdí rád na kole.

zvyšovat věk odchodu do důchodu, který byl před pár lety zastaven na 65 letech. To se bude muset opět posouvat, ale víme, že takové posouvání nejde donekonečna. Také můžeme zpomalit zvyšování důchodů, aby vybrané peníze v budoucnu vystačily pro větší počet penzistů. Jak ale vidíme, Babišova vláda dělá opak.

Sociální demokracie říká, že peníze na důchody chybět nemohou, protože se berou ze státního rozpočtu a ten vždycky bude peníze mít. Nutno dodat, že ČSSD neříká, na úkor čeho se vezmou.

No jasně... Zde nezapomínejme, že zdravotní systém bude ve stejných demografických problémech jako dů-

chody. Náklady na zdravotní péči raketoně rostou po šedesátce a poté, kdy lidé přestanou pracovat. Jak poroste počet starších lidí, tak úměrně tomu porostou i náklady na lékařskou a sociální péči. Na úkor zdravotnického systému tedy rozhodně nic nezískáme. Ušetřit můžeme na úkor armády nebo školství, tam už šetříme dvacet let, to umíme. Šetřit se bude také na vědě, aby zbylo na základní chod státu.

Nemůže zachránit situaci připojištění v rámci tzv. třetího, dobrovolného pilíře?

Náš třetí pilíř je jenom doplněk, spíš jen taková opěra systému, takže to nikoho nezachrání. My přitom potřebujeme bránit tomu, aby lidé ve stáří nepadali do chudoby. Proto musíme držet i nejnižší důchody nad určitou úroveň. Teoreticky by se daly peníze ubrat lidem s relativně vysokými důchody a dát je lidem s chudinskými důchody. To je ale také problém, protože už dneska jsou důchody značně rovnostářské. A víme, že před deseti lety Ústavní soud rozhodl, že tohle rovnostářství nemůže být bezbřehé.

Co si myslíte o návrhu, který vloni představila ministryně Jana Maláčová a říká mu penzijní reforma? Maláčová přitom nemluví o snížení, nebo dokonce propadu důchodů, ale naopak o jejich zvýšení.

To, co ministryně předložila, není reforma s velkým R, protože to nevygeneruje dostatečné peníze. Je to účetní cvičení, jak současný systém financování rozdělit na dvě části. Jedna zajistí „stejný důchod pro všechny“ a bude financována ze státního rozpočtu. Vedle toho bude druhá část důchodu, která bude záviset na tom, kolik člověk odvedl za svůj život do systému peněz. Tahle účetní operace ale nevyřeší problém nedostatku peněz, kterému se odborně říká implicitní zadlužení.

Je také pozoruhodné, že příprava zmíněné reformy nezajímala ministryni financí ani premiéra. To celé vzniklo v dílně ministryně práce. A teprve v okamžiku, kdy se s tím vyšlo ven, začali premiér a ministryně financí dělat překvapené a říkat, že se na to teprve musejí podívat. I z toho cítím, že to vládní politici nikdy nemysleli vážně. Takovým způsobem se prostě zásadní reformy nepřipravují.

Čím si vysvětlujete, že ministryně financí dala ruce pryč od přípravy tak důležitého návrhu? A premiér dokonce říká, že neví, co je důchodová reforma, že pouze ví, co znamená zvyšovat důchody?

Prostě vědí, že ať vznikne cokoli, nebude to marketinkově dobré. Nad ničím, s čím přijdou, nebudou lidi jásat, protože ten problém existuje a tou reformou by se jen obnažil. Prostě se tím přiznává, že bude málo peněz a že se všichni budou muset uskromnit. To je nepopulární a oni to vědí, v tom jsou chytrí dost. Ve vládním prohlášení sice slíbili, že důchodovou reformu připraví, ale nevím, proč to udělali, do žádné tak nepopulární věci se pouštět nebudou.

Zkusme ale předpokládat, že na ministerstvu práce nejsou všichni úplně hloupí, problematice důchodů alespoň v základních rysech rozumějí a umějí sečíst jedno-

důchadčí čísla. Jak je potom možné, že nazývají řešením něco, o čem vy říkáte, že žádným řešením není?

Tak v tom jejich návrhu není explicitně napsáno, co má řešit. Jsou tam rozpracované tři varianty. Lidé, kteří do toho vidí, ale vědí, že klíčová otázka, kde vzít ty peníze na ufinancování, zůstává nezodpovězená.

Zaměstnanost matek

Pokud je na schválení reformy, která má zajistit solidní důchody, pozdě, co by se tedy mělo pro záchranu důchodového systému dělat?

Na klasickou reformu s velkým R, kde bychom zaváděli další pilíře financování, je skutečně pozdě. Generace dnešních padesátníků, kam patříme i my dva, si dodatečně na důchod nenaspořila a stát to také neudělal, když to řeknu jednoduše. Ty peníze nejsou někde uloženy, aby se daly vytáhnout. Někdo by provokativně řekl, že jsou prodělané.

Jsou tu i reformy s malým r, to znamená parametrické změny, kdy trochu zvýšíme odvody sociálního a zdravotního pojištění, abychom vybrali více peněz na důchody a zdravotnictví. Také bychom měli prodlužovat věk odchodu do důchodu. To se zastavilo. Rovněž nemusíme zvyšovat důchody rychleji, než nařizuje zákon. Ten dnes určuje, že se mají důchody zvyšovat o inflaci plus o polovičku růstu reálných mezd. Teď se opakovaně navyšuje výrazně rychlejším tempem. Dále se dá snížit zásluhovost v důchodech, prostě zvyšovat vyšší důchody pomaleji než nízké, aby ty nízké nebyly chudinskou dávkou.

U nás strašně dlouho trvá, než jde člověk po škole do práce. I ta škola trvá strašně dlouho, vzdělání je neefektivní.

Pak máme možnost udělat změny směřující k tomu, aby víc lidí pracovalo, byli produktivnější a aby se generovalo více bohatství a snaže se financoval důchodový systém. To jsou věci jako vyšší zaměstnanost matek, které by rády pracovaly, ale neseženou školku a jesle a musejí být s dětmi doma. U nás také strašně dlouho trvá, než jde člověk po škole do práce. I ta škola trvá strašně dlouho, vzdělávání je neefektivní. No a pak to jsou investice do vědy a výzkumu, které by také zvýšily růstový potenciál ekonomiky a podpořily růst HDP, a další věci...

Vláda zřejmě všechny tyhle změny neprosadí. Co vidíte jako nejdůležitější?

Myslím, že prostor máme ve zvýšení nízké zaměstnanosti mladých rodičů s dětmi, především matek. Jsou většinou vzdělané, dokonce vzdělanější než muži, pracovat chtějí, práce je dost, ale systém jim to komplikuje. Nedostatek školek a jeslí a peripetie s návratem do práce po mateřské mají vliv i na demografii. Snížují ochotu mít první či druhé nebo třetí dítě. Zbytečně tím snižujeme porodnost, která náš demografický problém ve výhledu ještě prohlubuje.

Co když se v budoucnu dostanou do vlády strany, které se budou snažit cosi jako důchodovou reformu přijmout?

To je čistě teoretická věc. Poroste voličský tlak zvětšující se skupiny seniorů, kteří budou ve volbách hlasovat hlavně o svých penzích. To bylo předvídatelné už před deseti, dvaceti lety, teď to vidíme v reálu. Čím dál větší již nepracující skupina voličů bude chtít přeměrovat peníze na důchody, zdravotní a sociální péči, kterou navíc máme strašně poddimenzovanou. Staří lidé přitom budou potřebovat a vyžadovat dnes nedostatečné terénní a pečovatelské služby.

Ministryně Maláčová přichází s návrhem zvýšit důchody lidem, kteří pečují o děti nebo staré rodiče. Je to dobrý nápad?

Je to jedno z řady možných dílčích opatření, která problémem neřeší. My jsme třeba navrhli usnadnit odchod do důchodu těžce pracujícím lidem. Aby mohly jít některé skupiny lidí dřív do důchodu, tak na ně musí být více našetřeno. A jestli dělají tak těžkou práci, že více zatěžují veřejné zdravotnictví a mají dřívější důchody, tak by z takové práce měli zaměstnavatelé odvádět vyšší pojistné. Zdraví škodlivá práce by se tak firmám méně vyplatila, což je vlastně dobře. Z hlediska zdravotního a penzijního systému je lepší dělat méně práce v dolech, na kterou doplácí celá společnost. Je tedy třeba udělat katalog těchto prací a schválit vyšší odvody do státní pokladny. Ani za dvě volební období se to však nepodařilo vyřešit, a to je jen další příklad politické neochoty něco skutečně řešit, jak jsem o ní mluvil.

Jak se z hlediska udržitelnosti penzijního systému díváte na skupinu známou jako pracující důchodci?

Vytvářejí hodnotu, platí daně a pojistné, udržují si kontakt se společností. Je tedy v zájmu společnosti seniorů v práci udržet a nevytlačovat je. Navíc řada lidí začne reálně stárnout právě s odchodem do důchodu. A pro mnohé překvapivě, i zde by pomohly školky a jesle. Starší ženy často odcházejí do důchodu, aby mohly hlídat vnoučata. Podobně by je lepší dostupnost terénních a sociálních služeb pro seniory nenutila odcházet z práce, aby se mohli starat o velmi staré rodiče.

Třetina v chudobě

Ministryně Maláčová trvá na tom, že svůj zmíněný návrh změn prosadí. Pouze teď mluví o zpoždění kvůli epidemii. Myslíte, že se jí to povede?

Nevím. Ministerstva financí a práce, tedy obě ministryně, si objednala u OECD hloubkovou analýzu českého důchodového systému a doporučení, co s tím dělat. V létě měla být prezentace. Dokonce jsem na ni byl pozván, covid to ale celé opozdil, takže experti OECD mají přijet teď na podzim.

Co očekáváte, že řeknou? A nakolik to může mít vliv na politické rozhodování?

Pro nás znalé – myslím – nic nového neřeknou. Ale dostaneme to od uznávané nezávislé autority, které nepůjde

tak snadno dát nálepku toho, že jen straší a prosazuje nějaké zjištěné zájmy.

Ministerstvo práce už delší čas upozorňuje živnostníky, že pokud si nebudou odvádět víc, než je zákonné minimum, čeká je v budoucnu pouze minimální důchod. To je další doutnající problém.

Připadá vám to jako logický důsledek nízkých sociálních odvodů, nebo spíš jako nespravedlivý výpočet penzí, který by bylo vhodné přehodnotit?

Je otázka, jak by byl vysoký ten základní rovný důchod, který mají živnostníci pobírat. V ministerském návrhu je několik verzí a bude záležet, jestli šest, deset, nebo dvanáct tisíc měsíčně. Pokud šest, tak se z problému zásluhovosti, tedy ze sporu o to, kolik člověk do systému odvedl a kolik z něj dostane, stane otázka chudoby. Pak se začne řešit, jaký podíl důchodců jsme ochotni nechat žít v bídě. Pro státní finance bude jedno, zda dá chudým peníze formou vyšších důchodů, nebo formou nějaké dávky, která se bude vyplácet z jiné kapsy stejného státního rozpočtu. Účetně to však bude to samé, budou to státní výdaje, které budou chybět ve školství, ve vědě a tak dále. Druhou variantou bude přihlížet tomu, jak nám roste podíl důchodců v chudobě. Ten je dnes kolem 12–15 procent, především mezi ovdovělými ženami. Za dvacet, třicet let se může tohle číslo zvýšit na nějakých 35–40 procent. To by byl obrovský problém.

Každopádně na zvýšení jejich důchodů nebudou v systému peníze.

Budou, ale jak říkám, na úkor jiných státních výdajů. Najdou se už jen proto, že dost voličů si to bude přát a nebudou cítit tak silnou motivaci, aby stát investoval do školství, vědy, obrany atd. A za deset, dvacet, třicet let se budeme ptát, proč Česká republika nemá tak dlouhodobý ekonomický růst, jako mají země, které si problém stárnutí populace nějakým způsobem vyřešily.

Jiné země si to vyřešily?

Jde o častý problém, nejsme výjimkou, ale Českou republiku čeká jedno z nejhlubších a nejrychlejších temp stárnutí obyvatelstva.

Nebude chudých důchodců nakonec mnohem víc, pokud mluvíme o tom, že na reformu je pozdě a důchodový účet se bude čím dál víc propadat do minusu?

V posledních dvou volebních obdobích se chudoba mezi důchodci neprohlubuje díky rychlejšímu tempu zvyšování důchodů, než požadoval zákon. Ale to se děje v době, kdy důchodců nebylo zdaleka tolik jako v budoucnu a kdy ekonomika po delší stagnaci úctyhodně rostla a generovala rozpočtové příjmy.

Tohle tempo plošného zvyšování důchodů ale není dlouhodobě udržitelné. Ale odpověď na otázku vám bohužel nedám, protože bych musel vědět, pro která z těch bolestných řešení se budoucí vlády rozhodnou. Ale zavěštím si, že podíl důchodců v chudobě poroste jen mírně, protože vlády budou raději nadále šetřit na školství, vědě a obraně. ●